

ДО ПИТАННЯ ПРО УНОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ (НА МАТЕРІАЛАХ ДОСЛІДЖЕНЬ В.ГНАТЮКА)

У 20-х рр. нашого століття відомий діяч на полі розвою української науки і культури в Галичині Кирило Студинський висловив тезу про те, що «на радикальні зміни в правописі може собі дозволити тільки одноцільний нарід, що живе одним державним життям, що не виставлений на всякі можливі спроби денационалізації. Для українців, розділених і розбитих, цей час ще не настів» [1].

Ця теза була продиктована реальним станом українського суспільства, однак саме життя змушувало наукові кола Наддністрянщини та Наддніпрянщини знову й знову зосереджувати свою увагу на питанні формування єдиних правописних норм.

На той час потужну і справді прогресивну діяльність у цьому напрямі зосередило в собі Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) у Львові, показавши при цьому питому вагу й роль галицьких правописних норм у процесі творення загальноукраїнських орфографічних правил.

Питання унормування правопису у виданнях НТШ набрало гостроти вже на початку ХХ ст. Тому 24 січня 1900 р. на засіданні історико-філософської секції М.Павлик запропонував створити «язикову комісію» для укладення єдиних орфографічних правил.

Ряд позицій правопису, запропонованого НТШ, детально обґрунтував В.Гнатюк на сторінках «Літературно-наукового вісника», опублікувавши 16 статей у циклі «В справі української правописи».

Головною метою цих публікацій учений вважав підготовку ґрунту для впровадження єдиного правопису на всіх українських землях. Однак він зазначав, що узгодження буде можливе «аж тоді, коли настануть нормальні зносини Києва зі Львовом та іншими культурними центрами українського життя» [1].

Першочерговим завданням українського правопису, на думку В.Гнатюка, мало б бути очищення самої мови від чужих впливів, насамперед російського та польського.

Кожна із шістнадцяти статей циклу розглядала окреме питання правопису. Так, у першій статті «Вкраїна, чи Україна?» [2] автор однозначно стверджував, що неможлива варіантність правопису цього слова щодо початкової літери. Учений зазначав, що «такою зміною назви баламутимо чужинців, які не знають, як властиво нас звати, до якого абсурду дійшли б ми, коли б почали скорочувати так інші назви й писати: Вгорщина, Вврагвай, Враль, Вмань ... Пишім, отже, тільки: Україна, Українець, український...» [3].

Пропонувалось також не наслідувати росіян, а писати назви народів з великої літери (Німець, Українець, Мадяр).

У наступній розвідці В.Гнатюк розглянув питання про змішування голосного /o/ з /a/. Наголошуючи на тому, що в українській мові є лише кілька слів, у яких під впливом аналогій асимілюється голосний /o/ до /a/ в суміжному складі, тому пишеться: багато і богато, гаразд замість горазд, чабан замість чобан. Учений категорично застерігав від появи, особливо в Наддніпрянщині, цілого ряду слів із застосуванням аналогічної асиміляції (багаслов, ганчар, кажан, каравай). Водночас він зазначав, що в Галичині почала з'являтися хибна аналогія (багатий, багати, гарячий, хазяїн), у якій немає жодної потреби.

Наголошуючи на провах змішування голосних /u/ з /i/, учений акцентував увагу на негативному впливові «московської» вимови, що спричинила появу в українських словах /i/ на місці /u/ (вибірати, вмірати, вітати, зіма, обіжати, шіро). Так, зазначав В.Гнатюк, вже пишуть і деякі галичани, наслідуючи російську орфоєпію, такий вплив змінів і правопис назв міст Чернігов та Вінниця (замість Чернигів і Винниця).

Навколо питання про використання двох знаків на позначення /i/ точилася досить гостра полеміка, тому вчений детально проаналізував доцільність такого вживання.

Учений відстоював думку, згідно з якою найкращий вихід «признати спосіб писання двох /i/ за Є.Желехівським, та уживати знака /i/ не тільки для зазначування йотації, але й м'ягчення попереднього співзвуча» [4]. Треба відзначити, що в Наддніпрянщині лише А.Кримський підтримав це правило у своїй граматиці, інші визнавали лише одне «і».

У статті «Як читати німецьке /u/ та французьке /u/» [5] В.Гнатюк підкреслював, що слова Müller, München по-українськи повинні писатись як Мілер, Мінхен. Це твердження вчений мотивував тим, що у німецькій вимові звук /u/ не звучить як чисте українське /i/, однак стоїть ближче до нього, ніж до /y/(ю), а наддніпрянські письменники, наслідуючи російський правопис, у якому німецьке /u/ передається знаком «ю», пишуть так само, що суперечить українській вимові. Так починають писати й галицькі письменники, тому В.Гнатюк резюмував: «Таке писання, як чуже і нічим неоправдане, належить закинути раз на все» [6].

До цього циклу правописних досліджень належить також замітка В.Гнатюка «Як читати німецьке о і французьке еи?» [7].

У розвідці «Змішування співзвуків г і ґ» [8] учений, використовуючи факти з історії української мови, проаналізував розбіжності у вимові цих звуків на теренах Галичини та Наддніпрянщини.

При укладанні єдиного правопису гостра полеміка розгорнулася і навколо норм вживання букви «л» у словах іншомовного походження. Причина непорозуміння полягала у трьох різновидах букви «л» в українських діалектах, що їх виділяв В.Гнатюк [9]:

- твердий /л/ (ловити, липа),
- м'який /л'/ (теля, більше),
- середній /л/, який у літературній мові не передається окремим знаком, а лінгвісти позначають або латинським l, або гредьким .

В.Гнатюк зауважував, що дехто вважає, ніби це воля письменника вирішувати, як писати: «білше» чи «більше», «смертелний» чи «смертельний». Підсумовуючи таку розбіжність щодо вживання букви «л»/, учений вважав за неможливе «втягати до літературної мови ні звуків, ні форм, ні слів, ні фраз із поодиноких говорів без розбору й без особливої потреби, бо тоді треба би дуже значно побільшити теперішні азбучні знаки і зрезигнувати раз на все з думки про однотайність літературної мови»[10].

У наступній статті з цього циклу В.Гнатюк проаналізував правила вживання приголосного /ф/[11].

В.Гнатюк вважав, що необхідно користуватись єдиним правилом: приголосний /ф/ передавати лише знаком «ф» у тих словах іншомовного походження, в яких він чується.

Питання вживання апострофа також гостро дискутувалося при виробленні єдиних норм правопису. Тому В.Гнатюк написав у статті, у якій виклав свої погляди на вживання губних /б/, /в/, /м/, /п/, /ф/ [12].

В.Гнатюк пропонував вимовляти «я», «ю», «є», «ї» таким чином:

- після твердих приголосних /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/ як йотовані /йа/, /йе/, /йу/, /йі/;
- після приголосних, котрі пом'якшуються, /т/, /д/, /з/, /с/, /ш/, /л/, як ья, ье, ьу, ьи;
- після приголосного /р/ першим чи другим способом.

У статті «Лучення слів разом» [15]. В.Гнатюк, зазначаючи, що в українській мові кожне самостійне слово пишеться окремо, а два слова і більше пишуться разом, якщо їм надається іншого значення, сформулював ряд правил написання слів окремо та разом. Зауважимо, що В.Гнатюк вважав частку «ся» займенником, а інші частки - б, би, ж, же, не - звичайними словами.

У циклі «В справі української правописи» В.Гнатюк розглянув і способи творення слів, які «можуть бути первісні, коли вони зложені тільки з кореня й паростка, й похідні коли складаються з пня й наростка. Можуть бути також прості (поєдинчі) і зложені з двох слів. При творенню слів відіграють найбільшу роль приставки і наростки, які надають словам значення»[11].

В останній із статей правописного циклу розглядалось питання скорочення слів [12]. В.Гнатюк, виділивши та проаналізувавши три групи вживаних скорочень, особливу увагу зосередив на аналізі тих, які з'явилися після революції 1917 р. у Росії і стали одразу джерелом наслідування у творенні «новомодних слів» у Наддніпрянщині, заряснівши на сторінках газет та журналів.

Такими були основні положення правопису, які обстоював В.Гнатюк, очевидно, з позиції сьогодення важко погодитись із багатьма його міркуваннями - вони видаються дещо архаїчними. Однак врахуємо, що на той час Україна була розділена кордонами і вчений ставив перед собою єдину мету - зберегти й закріпити історичну традицію, своєрідність української орфографії. А цього, на його думку, можна було досягти лише шляхом максимального використання галицького варіанту правопису при укладанні єдиних орфографічних норм.

Додамо, що ряд настанов В.Гнатюка було враховано при затвердженні спільного орфографічного кодексу України (1929). Серед них:

- вживання назви Україна (а не Вкраїна);
- було усунуто непослідовність вживання «а» замість «о» та «и» замість «і» (гончар, гримати);
- закріплювалось послідовне вживання /ф/ у словах іншомовного походження (факт, формула);
- підтверджувалось неподвоєння приголосних у запозичених словах (каса, сума).

Література

1. Гнатюк В.В справі української правописи //ЛНВ.-1922.-Кн.2.-С.173.
2. Гнатюк В. Вкраїна чи Україна? //Там же.-С.173-174.
3. Гнатюк В. Змішування самозвука о з а//ЛНВ.-1922.-Кн.11.-С.174.
4. Гнатюк В. Чи треба нам двох знаків на звук «і»?//ЛНВ. 1922.-Кн.УІІІ.-С.167.
5. Гнатюк В. Як читати німецьке и та французьке и?// ЛНВ. 1922.-Кн.УІІІ.
6. Там само. - С.169
7. Гнатюк В. Як читати німецьке о і французьке еи?//ЛНВ.-1922.-Кн.УІІІ.-С.169.
8. Гнатюк В. Змішування співзвуків г і і//ЛНВ.-1922.-Кн.УІІІ. -С.170-171.
9. Див.: Г н а т ю к В. Буква л у чужих словах//ЛНВ.-1923.-Кн.ІІ.-С.178-180.
10. Там само. -С.179.
11. Там само. -С.181
12. Г н а т ю к В. Співзвук ф//ЛНВ.-1923.-Кн.ІІ.-С.181.
13. Гнатюк В. Губні співзвуки б, в, м, п, ф//Там же.-С.181-182.
14. Гнатюк В. Чужі двозвуки// ЛНВ.-1922.-Кн. УІІІ.-С.170.